

“...ชุมชน เป็นคำที่เพิ่งรู้จักในสังคมไทย
(และเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย) เพราะใน
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493
ก็ไม่ปรากฏคำว่าชุมชน...”

ชุมชนศึกษา : การศึกษาว่าด้วยคำ ความคิด ความหมาย และความเป็นชุมชน

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์*
อดิศร คักดีสูง **

ความนำ

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเป็นประเด็นหนึ่งที่มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากในปัจจุบันกระบวนการทัศน์ในทางสังคมศาสตร์ (หรือแม้แต่วิทยาศาสตร์เอง) เริ่มปฏิเสธความหมายแบบตายตัว หยุตนี้ไม่เปลี่ยนแปลง และหันมาตั้งคำถามว่าความหมายว่าความหมายนั้นมีการคิดอย่างไร เพราะสิ่งต่างๆ ไม่ได้มีความหมายในตัวเอง แต่เกิดจากการสร้างความหมาย รหัสหมาย กฎเกณฑ์ และค่านิยม สำหรับปฏิบัติต่อสิ่งนั้นขึ้น และจะมีผลต่อความรู้สึนึกคิด พฤติกรรม และวิถีชีวิต (อานันท์, 2539) การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ดังกล่าวจึงมีนัยสำคัญต่อการขยายกรอบคิด แนวคิด การศึกษาชุมชนที่หลากหลาย กว้างขวาง และยังสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้อย่างรอบด้าน ทั้งด้านคำ ความคิด ความหมาย และความเป็นชุมชน

ชุมชน : คำ และความเป็นมา

คำว่า “ชุมชน” แปรมาจากภาษาอังกฤษว่า “Community” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากของ Indo - European คือ “Kom” ซึ่งหมายถึง ด้วยกับ (with) ผสมกับคำว่า “Mei” หมายถึงการเปลี่ยนแปลง หรือการแลกเปลี่ยน

* อาจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

** อาจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

(Exchange) ก็จะได้คำว่า “Kommein” หมายถึง การแบ่งปันโดยทั้งหมด(Share by all) (Seage, et al., 1994, อ้างถึงใน อนุชาติและวีรบูรณ์, 2539) และยังมีคำในภาษาอังกฤษอีกหลายคำที่มีความหมายเทียบเคียงกับคำว่า Community เช่น Common, Commune, แม้ว่าคำเหล่านี้จะมีความหมายและ/หรือการให้ความหมายที่แตกต่างกันอยู่ก็ตาม

ชุมชน เป็นคำที่เพิ่งรู้จักในสังคมไทย (และเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย) เพราะในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ก็ไม่ปรากฏคำว่าชุมชน, คำที่ใช้เรียกหน่วยทางสังคมในสมัยโบราณ เท่าที่พบหลักฐานมีหลายคำ เช่น บ้าน เมือง แคว้น ในกลุ่มสุโขทัย, เวียง เชียง พันทนา ในกลุ่มล้านนา, บาง กว๊าน ย่าน ในกลุ่มอยุธยาและรัตนโกสินทร์ เป็นต้น, ชุมชนเป็นคำที่เกิดใหม่เมื่ออิทธิพลการศึกษาวิชาการด้านสังคมศาสตร์แบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายในประเทศไทย เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสังคมชนบท คำว่าชุมชนจึงเกิดขึ้นและเป็นที่รับรู้ในแวดวงวิชาการก่อนขยายไปสู่แวดวงอื่น ๆ ตามลำดับ ต่อมารัฐบาลก็ใช้คำนี้หลังจากที่มีการตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้านจนตั้งหน่วยงานใหม่ คือกรมการพัฒนาชุมชน* ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้คำว่าชุมชนในระยะแรก ๆ จึงมีความหมายที่ใกล้เคียงกับคำว่า บ้าน หรือหมู่บ้าน ในฐานะหน่วยการปกครองที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ มีอาณาบริเวณ/ขอบเขตที่ชัดเจนเป็นต้น (อานันท์, 2536)

พัฒนาการความคิด และความหมายเกี่ยวกับชุมชน

ความคิดและความหมายเกี่ยวกับชุมชนระยะแรก ๆ จะอยู่ภายใต้วาทกรรม** (Discourse) ของรัฐเป็นหลัก กล่าวคือ การให้ความหมายจะเกิดขึ้นในบริบทของการพัฒนาให้มีความทันสมัย (Modernization) ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ชุมชนถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่ล้าหลัง ต้องพัฒนา รัฐจึงต้องเข้าไปเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง โอบอุ้ม ค้ำจุน ช่วยเหลือ ภาพของชุมชนจึงหมายถึง หมู่บ้านที่มีอาณาบริเวณ/อาณาเขต ที่มีพื้นที่แน่นอนตายตัว เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นอิสระ หรือโดดเดี่ยว แยกตัวออกจากหน่วยทางสังคมอื่น (ยศ, 2539) สมาชิกภายในชุมชนมีวิถีแห่งปัจเจกบุคคล ไร้พันธะแห่งการอยู่ร่วมกัน และไม่มีความผูกพันต่อชุมชน (Sense of Community)

* กระทรวงมหาดไทยได้มีการกำหนดแผนบูรณะชนบทในปี พ.ศ. 2486 โดยเห็นว่าในขณะนั้นสังคมไทยยังเป็นชนบทอยู่มากกว่าร้อยละ 80 และแผนนี้ได้มีการใช้เรื่อยมา จนในปี พ.ศ. 2499 กรมประชาสงเคราะห์ ได้เสนอโครงการพัฒนาท้องถิ่น มีคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่นเป็นผู้บริหารโครงการ มีชื่อสำนักงานว่า “สำนักงานพัฒนาการท้องถิ่น” เป็นสำนักงานอิสระที่ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2503 สำนักงานพัฒนาการท้องถิ่นได้รับการยกฐานะเป็น “ส่วนพัฒนาการท้องถิ่น” เรียกตำแหน่งข้าราชการที่ปฏิบัติงานว่า “พัฒนากร” (Community Development Worker หรือ Community Development Organizer) การดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่นจึงมีการขยายอย่างรวดเร็วในช่วงนี้ รัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ฉบับที่ 10 ยกฐานะส่วนพัฒนาการท้องถิ่นขึ้นเป็น “กรมการพัฒนาชุมชน” สังกัดกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2505

** วาทกรรม (Discourse) หมายถึงระบบ และกระบวนการในการสร้าง ผลิต อัตลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significance) ให้กับสิ่งต่าง ๆ ที่ห่อหุ้มสังคม ไม่ว่าจะเป็ความรู้ ความจริง อำนาจ นอกจากนี้วาทกรรม ยังทำหน้าที่ตรงส่วนที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง ดูรายละเอียดในไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542)

การให้ความหมายของชุมชนภายใต้วาทกรรมดังกล่าว จึงเกิดขึ้นภายใต้ระบบการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) ชุมชนจะถูกแยกย่อยออกเป็นหน่วยทางการปกครองขนาดเล็กที่ง่ายต่อการควบคุมและแทรกแซง แนวคิดนี้จึงเป็นกระแสหลักที่มีบทบาทต่อการกำหนดนโยบาย/ ทิศทางการพัฒนาชุมชน และครอบงำความคิด นักวิชาการ นักพัฒนาชุมชน กระแสหลักของไทยมากกว่าสามทศวรรษ

ในขณะที่นักพัฒนาชุมชนกระแสหลัก (ส่วนใหญ่เป็นนักพัฒนาภาครัฐ และนักวิชาการบางส่วน) มองชุมชนแบบหยุดนิ่ง ยึดติดกับพื้นที่แบบตายตัว และพึงพิงภายนอกอยู่ตลอดเวลา นักพัฒนาชุมชนอีก กระแสหนึ่ง ก็ได้สร้าง/ ผลิต วาทกรรมชุดใหม่ออกมาตอบโต้/ ตีโต้ ซึ่งเรียกกันอย่างหลวม ๆ ว่า “วาทกรรมทวนกระแส” ในนามของ “วัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งโดดเด่นมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เพราะมิได้ใช้สังคมตะวันตกเป็นตัวตั้งอย่างที่นิยม กระทำกันในวาทกรรมกระแสหลัก แต่ใช้ชุมชน/ความเป็นชุมชน เป็นตัวตั้งแทน (ไชยรัตน์, 2542) ดังจะเห็นได้ ในงานวิจัยเรื่องวิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัด กรณีศึกษาเทศบาลนครสงขลา ของพรรณงาม และพิชยา (2542) ก็ได้เสนอว่าหากเรามองชุมชนในรูปของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมก็จะพบว่า การที่เรา จะขีดเส้นเป็นพรมแดนของชุมชนคงจะทำได้และตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความหมายของชุมชนไว้อย่างน่าสนใจว่า ชุมชนหมายถึง

“กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมร่วมกัน มีกิจกรรมที่ร้อยรัด
ให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน มีสำนึกร่วม เพราะต้องเผชิญปัญหาาร่วมกันใน
สถานที่ (Space) หนึ่ง ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ แต่เลื่อน
ไหลไปตามกิจกรรมของชุมชนนั้น”

จะเห็นได้ว่าแนวคิดนี้ชุมชนมิได้หมายถึงหมู่บ้านที่มีอาณาเขตพื้นที่แน่นอนตายตัวอีกต่อไป หากแต่ หมายถึง หน่วยทางสังคมที่สมาชิกมีการติดต่อสื่อสารและสืบสานสายสัมพันธ์ทางสังคม ที่มีทั้งความเคลื่อนไหวปรับตัว ความขัดแย้งและกลมกลืน ความสืบเนื่อง และเปลี่ยนแปลง มีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ และระบบความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด ชุมชนในรูปแบบใหม่จึงมีอาณาเขตครอบคลุมเครือข่ายที่กว้างขวาง เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ทั้งชนบทและเมือง ปรับตัว เปลี่ยนแปลง ขัดแย้ง และเกิดใหม่อย่างรวดเร็ว (ยศ, 2539)

ลักษณะของความเป็นชุมชน

ชุมชนและความเป็นชุมชนในปัจจุบันสามารถจำแนกได้ 4 ลักษณะคือ (ปาริชาติ, 2543)

(1) ชุมชนหมู่บ้าน

ชุมชนหมู่บ้านจำแนกได้ 2 ลักษณะ, ลักษณะแรกคือชุมชนในฐานะหน่วยพื้นฐานแห่งการพึ่งตนเอง เป็นการมองว่าชุมชนจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของผู้คนที่รู้จักกันอย่างใกล้ชิด มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ นั้นร่วมกัน ระบบความสัมพันธ์เป็นแบบครอบครัว เครือญาติ มีการแลกเปลี่ยน การพึ่งพา ชุมชนเป็นระบบพื้นฐานของสังคมที่มีศักยภาพในการจัดการเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของสมาชิกในด้านต่าง ๆ โดยมีพิธีกรรม ความเชื่อพื้นถิ่น ช่วยจรรโลงการดำรงอยู่ของชุมชนเอาไว้ เช่น ดอนปู่ตา ในภาคอีสาน ตีวงศ์ ในภาคใต้ เป็นต้น ลักษณะที่สอง ชุมชนในฐานะหน่วยทางการปกครอง, ชุมชนเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุด ที่ทางราชการกำหนดให้เป็นหมู่บ้าน มีฐานะเป็นหน่วยทางการปกครองของรัฐ ที่มีพื้นที่อาณาเขตชัดเจนตามประกาศของทางกระทรวงมหาดไทย สมาชิกในชุมชนอาจผูกพันกันในรูปแบบของชุมชนลักษณะแรก หรืออาจไม่ผูกพันกันแต่ถูกกำหนดความสัมพันธ์โดยกระบวนการของรัฐ

(2) ชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคม (Social Movement*)

ชุมชนซึ่งเป็นขบวนการทางสังคม เป็นอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมสมัยใหม่ (Modernity) เนื่องจากเห็นว่าวิถีการและกระบวนการแบบเดิมไม่สามารถสนองต่อการแก้ไขปัญหาได้ จึงมีการรวมตัว รวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ มีการกำหนดเป้าหมายและข้อเรียกร้อง มีอุดมการณ์ที่ชัดเจน และมีการจัดรูปองค์กรในการดำเนินการ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผ่านการระดมประชาสังคม (Civil Society) มุ่งที่จะพิทักษ์ประชาสังคมจากการเข้ามารุกรานของรัฐและทุน พยายามในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและสร้างวิถีชีวิตใหม่ๆ เป็นทางเลือก (สร้าง Cultural Innovation) ทำลายค่านิยมดั้งเดิมและเสกสรรค์ปั้นแต่งความมุ่งหวังของปัจเจกบุคคลและกลุ่มขึ้นมาใหม่ โดยที่สมาชิกของชุมชนไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน แต่มีการยึดโยงกันด้วยปัญหา อุดมการณ์ จิตสำนึก เป็นต้นหลัก เช่นการรวมตัวกันของสมาชิกคนจน กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น

(3) ชุมชนในแนวมุขนิยมนิยมหรือเชิงอุดมคติ (Humanistic Perspective)

ชุมชนในลักษณะนี้เกิดจากแนวคิดที่ว่า ความเป็นสังคมสมัยใหม่ทำให้สูญเสียความเป็นชุมชน (Sense of Community) ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมสมัยใหม่ เกิดการแข่งขัน เอารอดเอาเปรียบ สร้างสภาวะแปลกแยก โดดเดี่ยว ลึกลับ ไม่สนใจใยดี และสูญเสียความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ในการร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมและเพื่อนมนุษย์ไปในที่สุด ขณะเดียวกันสภาวะปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างสลับซับซ้อน เชื่อมโยงและอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลง รัฐเองก็ไม่สามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหา/ความต้องการของสมาชิกในสังคมได้ เนื่องจากกลไกรัฐที่มีลักษณะที่เป็นทางการ ใหญ่โต และมีสายการบังคับบัญชาในแนวดิ่ง เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ยากต่อการแก้ปัญหา ไม่มีความชอบธรรมและ/หรือไร้ประสิทธิภาพในการรับมือกับปัญหานักคิดในสายนี้จึงเสนอว่าควรจะมีการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ (Community Rebuilding/Community Regenerating) โดยเน้นการมารวมกันเป็นกลุ่ม องค์กรและเครือข่าย เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ อย่างเป็นกระบวนการ และมีกิจกรรมอันหลากหลาย ด้วยความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทร และการเรียนรู้ร่วมกัน (ณรุพงศ์ และอดิสร, 2543) ลักษณะของชุมชนตามแนวนี้นี้ จึงควรมีขนาดเล็ก (เพราะชุมชนขนาดเล็กจะช่วยรื้อฟื้นสัมพันธภาพที่สูญเสียไปให้ดีขึ้น) เป็นหน่วยอิสระที่แตกต่าง หลากหลายมากมายในสังคมประชา โดยไม่ยึดติดหรือให้ความสำคัญกับอาณาบริเวณหรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอนตายตัว

(4) ชุมชนในรูปแบบใหม่หรือชุมชนเสมือนจริง (Virtual Community)

จากแนวคิดที่ว่าความเป็นชุมชน ก็คือ การสื่อสาร (Communication) โดยนัยนี้ความเป็นชุมชนจะเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกในสังคมมีการติดต่อสื่อสาร พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง และลึกซึ้ง ตลอดจนทำกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมาย ทำให้ความเป็นชุมชนสามารถขยายได้อย่างกว้างขวางและควบคุมมิติอันมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้ขยายขอบเขตในการเข้าถึง

*ขบวนการทางสังคม (Social Movement) คือผู้กระทำการรวมหมู่ (Collective Actors) ซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่รู้ตัวตนเองมีผลประโยชน์เดียวกัน และมีเอกลักษณ์ (Common Identity) ในการดำรงชีวิต และเป็นกรรวมหมู่เพื่อที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ (ในจินตนาการ), ในอดีตการศึกษาขบวนการทางสังคม เป็นวิชาที่อยู่ขอบของสังคมวิทยา แต่กำลังกลายเป็นเรื่องที่สำคัญใกล้กันแก่อนวชาวินในปัจุบันขบวนการทางสังคมอาจแบ่งออกเป็น 3 สำนัก คือ สำนักทฤษฎีพฤติกรรมรวม สำนักทฤษฎีระดมทรัพยากร และสำนักทฤษฎีขบวนการทางสังคมแนวใหม่ ในที่นี้จะเน้นสำนักทฤษฎีขบวนการทางสังคมแนวใหม่เป็นหลัก ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร. 2540. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ:บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพ และนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกริก.) และ/หรือ Eyerman, R. and Jamiton , A. 1991. Social Movements : A Cognitive Approach. (UK : Polity Press.)

ข้อมูลข่าวสารต่างๆที่เกิดขึ้นในทุกมุมโลก มาเสนอ/สนองผู้บริโภค ได้อย่างมากมาย รวดเร็วและทันทั่วทั้งชุมชนในรูปแบบใหม่นี้มีลักษณะเป็นชุมชนไร้พรมแดน คือสมาชิกหรือผู้ที่สนใจสามารถเข้าร่วมได้โดยไม่จำกัดหลักแหล่งหากระบบเทคโนโลยีสารสนเทศครอบคลุมถึง อาจเป็นชุมชนกลางอากาศ ซึ่งอาศัยการติดต่อสื่อสารของบุคคลผ่านวิทยุกระจายเสียง ระบบโทรศัพท์ขั้นพื้นฐาน และระบบโทรศัพท์เคลื่อนที่ เช่น รายการวิทยุ “ร่วมด้วยช่วยกัน” “สถานีวิทยุ จส**.100” เป็นต้น

นอกจากชุมชนกลางอากาศความก้าวหน้าของเทคโนโลยียังเอื้อให้เกิดชุมชนทางไซเบอร์สเปซ (Cyberspace)*** โดยบุคคลที่สนใจเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม และมีทักษะในการใช้คอมพิวเตอร์ สามารถติดต่อสื่อสารสนทนาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันได้อย่างอิสระ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตในหลากหลายรูปแบบวิธีการ เช่น โปรแกรม Chat โปรแกรมสนทนา ICQ ตลอดจนเข้าร่วมการแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บบอร์ดต่างๆบนหน้าเว็บไซต์ หรือการส่งข้อความผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) (ปาริชาติ, 2543)

การเกิดขึ้นของชุมชนในรูปแบบใหม่หรือชุมชนเสมือนจริงนั้น จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความร่วมมือ ด้วยสำนึกของพลเมือง และสามารถเข้ามามีส่วนร่วม/ร่วมรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม โดย ไม่จำกัดเพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ ฯ โดยมีระบบเทคโนโลยีสารสนเทศทำหน้าที่ในการเชื่อมโยง/ร้อยรัดความเป็นชุมชนไว้ ชุมชนในลักษณะนี้จึงเป็นแหล่งข้อมูลที่ทันสมัย ที่สมาชิกของชุมชนสามารถรับรู้ เข้าถึง และร่วมกันกำหนดทิศทาง แนวทางการพัฒนาสังคมได้ถึงได้อย่างเสรี (เท่าที่ข่ายเทคโนโลยีจะเชื่อมโยงไปถึง)

อย่างไรก็ตาม มีการตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนลักษณะนี้มีพื้นฐานความผูกพันจากระบบเทคโนโลยี ทำให้รวมตัวกันง่าย และน่าจะแตกสลายง่าย เป็นชุมชนเฉพาะกิจ ไม่ใช่ชุมชนที่มีวิวัฒนาการอันยาวนาน ทั้งในแง่กระบวนการและวิธีการ ดังนั้นพื้นฐานของชุมชนแบบนี้จึงขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ เทคโนโลยี และยุคสมัยเป็นเงื่อนไขสำคัญ แนวคิดนี้จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ศึกษาค้นคว้า และหาคำตอบกันต่อไป

บทสรุป : การเคลื่อนย้ายกระบวนการทัศน์เพื่อการพัฒนาชุมชน

ชุมชน และความเป็นชุมชนไม่ได้มีความหมายที่ตายตัว หยุดนิ่ง แต่มีความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และไม่ได้มีความหมายในตัวเอง (อาริยา, 2542) ดังนั้นการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชน และความเป็นชุมชนสามารถเลื่อนไหล เปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับพลวัตรของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย แต่ไม่ว่าสังคมจะพลวัตรไปในลักษณะใดก็ตาม ชุมชนก็ยังมีมีความสำคัญในฐานะที่เป็นพันธะแห่งความร่วมมือกันของมวลสมาชิกในการสรรค์สร้างสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและสังคมโดยรวม ความเป็นชุมชนจึงมิได้หลายลักษณะ แต่ลักษณะก็แสดงออกสะท้อนถึงอัตลักษณ์ (Identity) ของ “คน” ที่เกาะเกี่ยว/ร้อยรัด เพื่อ “กระทำการ” ในสังคมประชา

ด้วยเหตุนี้ความเป็นชุมชนจึงเป็นทั้งขบวนการและกระบวนการในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ/โครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์และผูกขาด สู่การกระจายอำนาจ เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การกำหนดนโยบายสาธารณะต่างๆ ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ประเทศ หรือระดับนานาชาติ ฯลฯ และสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังและสถาปนาอำนาจของประชาชนในการกำหนดชะตากรรมและอนาคตของตนเอง บนวิถีทางแห่งประชาธิปไตย

* สถานีวิทยุร่วมด้วยช่วยกัน เน้นการนำเสนอปัญหาชุมชนและแนวทางแก้ไข การสะท้อนปัญหา แสดงความคิดเห็น ร้องเรียน แจ้งเหตุร้าย โดยเป็นศูนย์กลางในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยจะออกอากาศที่คลื่นความถี่วิทยุ FM. 96 MHz

** สถานีวิทยุจส. 100 ทำหน้าที่ในการประสานงานด้านการจราจร เสนอและรายงานข่าวเกี่ยวกับการจราจร โดยอาศัยความร่วมมือจากผู้ใช้รถบนท้องถนนในการรายงานสภาพการจราจร หรืออุบัติเหตุต่างๆที่เกิดขึ้น และประสานงานไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบ

*** ไซเบอร์สเปซ เป็นศัพท์ที่เริ่มใช้ในนวนิยายวิทยาศาสตร์ของ William Gibson และแพร่หลายสู่วงการอินเทอร์เน็ต เพื่ออธิบายถึงอาณาบริเวณหรือพื้นที่เสมือนจริง ซึ่งเชื่อมโยงบุคคลต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยผ่านสื่อกลางคือระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (ปาริชาติ, 2543)

บรรณานุกรม

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ. 2542. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง และความเป็นอื่น .
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกริก.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ และอดิสร คักดีสูง. 2543. ประชาสังคมไทย : บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร”, ปริชาต.
12(ตุลาคม 2542- มีนาคม 2543), 34-43.
- ปริชาต วลัยเสถียร. 2543. “ชุมชนและลักษณะความเป็นชุมชน”, ในพลวัตรชุมชนไทย : การเปลี่ยนแปลง
และการปรับตัว. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีเรื่องชุมชนครั้งที่ 1 เรื่องชุมชนไทยท่ามกลางกระแส
การเปลี่ยนแปลง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปริชาต สถาปิตานนท์ สโรบล. 2543. “จับตากระบวนการสื่อสาร ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง”, ในการสื่อสาร
เพื่อชุมชน. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีเรื่องชุมชนครั้งที่ 1 เรื่องชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการ
เปลี่ยนแปลง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรธงาม เก่าธรรมสาร และพิชชา แสงคง. 2542. “วิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชน : กรณีศึกษาเทศบาล
จังหวัดสงขลา”, ในชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความเป็นจริง. หน้า 211-286. อคิน รพีพัฒน์,
บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ. 2539. ท่าเถวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชานาไทยท่ามกลาง
การปิดล้อมวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2536. “ความเป็นชุมชน”, ในศักยภาพชุมชนและการพัฒนา : กรอบคิดและแนวทาง
การวิจัยด้านการพัฒนาสังคม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2539. “สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา”,
เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการเมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- อารียา เสวตามร์. 2542. ผ้าป่าข้าว : บทสะท้อนวิถีชีวิตชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Seage, Peter M., et al. *The Fifth discipline Fieldbook : Strategies and Tool Building a Learning
Organization*. New York : Doubleday. อ้างถึงในอนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. 2539.
ประชาสังคม : คำ ความคิด ความหมาย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.